

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXVI. ÉVF.

1934. JULIUS—OKTÓBER

4—5. FÜZET

Quo vadis?

A londoni The Inquirernek, az angol unitáriusok eme jeles heti lapjának 1933 évi augusztus és szeptemberi számaiban *Quo vadis* címen egy jelentős vita folyt le. A vitára Bottomleynak, egy ausztráliai papnak cikke adott alkalmat. Bottomley ugyanis hét évi távollét után hosszabb időt töltött Angliában s az angol unitáriusok vallásos életéről nagyon lehangoló benyomásokat nyert. E benyomások alapján azt állítja, hogy nem látott sehol buzgó vallásos életet; a papok régi iskolai hagyományaikkal üresre prédikálják a templomot; az öregek, akik még érdeklődnek a vallás iránt, ma-holnap kihalnak s a helyük üres maradt, mert az ifjak nem jönnek a helyükbe. Ha ez így megy, a szomorú vég kikerülhetetlen. Bottomley egy eredeti, dinamikus vallást kíván, amely a mai világ szükségleteinek teljesen megfelel. Egy ilyen megállapítás természetesen nagy felindulást okozott, de a kérdéssel komolyan foglalkoztak. Clark Ritherdon annak a véleményének adott kifejezést, hogyha a feladott kérdésre felelni akarunk, tudnunk kell, honnan jövünk, ki a mi vezérünk s mi a haladás útja? A vallást Martineau nyomán határozza meg, amely „hit egy örökkévaló Istenben, egy isteni lélekben és akaratban, amely a nagy mindenséget kormányozza s az emberiséggel erkölcsi viszonyban áll.“ E nyilatkozatból látszik, hogy ő az unitárius vallásosságot Martineau szellemében látja, Martineaut tekinti vezérének.

Nem a mi feladatunk, hogy azt kutassuk, mennyiben van igaza a fönti kemény, aggódó kritikának az angol unitárius vallásosságot illetőleg. Bizonyos, hogy nincsen tulzás nélkül, de az is bizonyos, hogy valami van benne. Sőt akkora igazság van benne, hogy bizonyos mértékig mi is köpenyegnek vehetjük, magunkra vonatkoztathatjuk s a kérdésre felelnünk kell. Hogyan állunk mi magyar

unitáriusok? Haladunk-e mi vallásosságban, benső egyháziasságban? Hova megyünk és milyen jövőt várhatunk? A diadalmas jövő biztat-e minket, vagy pedig a reménytelenségnek kopár, sivár képe? Erre a kérdésre szeretnénk feleletet adni. Hogy a feleletet megadhassuk, számba kell vegyünk, hogyan állunk mostan? Honnan indultunk el, milyen uton jutottunk idáig, s a jövő felé melyik uton kell haladnunk.

Hogyan állunk jelenleg? Ha a bírálóknak az a célja, hogy minél sötétebb képet fessen tárgyáról, akkor nagyon hálás téma az, hogy erről beszéljünk. Tagadhatatlan tény, hogy sok nemes törekvés, kiváló tehetség és munkás elme van egyházunkban, de valahogy mégsem mutatkozik olyan eredmény, amilyennek lennie kellene. Vannak kiváló elmék, akik a vallás egyes kérdéseinek mélységébe hatolnak, de azért mégsem látszik meg az az egyakarátú, egyetértő munka, amilyennek egyházunkban folyni kellene. Nagy szép elveink vannak s azokról nap-nap után hallunk. Ilyenek: a türelem, szabadelvűség, haladás, szabadság, egyéni hit, individualizmus stb. Ezek a nagy gondolatok az emberiség történetében jelentős, tisztelt helyet töltöttek be s töltenek be ma is. A kis Erdélynek a szabadelvűség és türelem oly nagy dicsősége, hogy attól megfosztani nem fogja senki. A mi vallásunk a szabadelvűség és türelem korában született, virágzott és fejlődött. Amikor a szabadelvűség talajt veszített, vallásunkat egymás után érték az elviselhetetlenebbnél elviselhetlenebb csapások. Angliában és Amerikában is csak akkor keletkezhetett az unitárius vallás, amikor a szellemi szabadságnak feljött a napja. Nekünk tehát a szabadság létalapunk. Amikor a szabadság és szabadelvűség a kormányzatban megszűnt, a 17 és 18 századi elnyomatások alatt, egyházi javainkban híveinkben rendkívül sokat veszítettünk. Azonban ebben a zivatáros időben a külső támadásokkal szemben megmaradt a benső vallásosság, az összetartás, a jobb jövőben való határozott bizalom, amely megsegítette elődeinket arra, hogy a nehéz időket átéljék. Ezekben az időkben minden nyomoruságos körülmények ellenére is kiváló művek keletkeztek, jóltevők és egyház-, szervező és mentőlelkek támadtak, akik a jelen számára megmentették az egyházat.

A szép és nagy elvek: szabadság, szabadelvűség és türelem, individualizmus, nem elegendők. Ezek szükségesek a munkára, de lényegében nem nekünk, a kisebbségeknek, hanem a hatalmon lévő

többségnek kell emlegetni és megtartani. Mi a szabadság és a szabadelvűség védelme és oltalma alatt a mi hitünket, vallásunkat kell hogy igazán erőssé, mélyé és minden szempontból elfogadhatóvá tegyük. Ha másképpen cselekszünk, fölületesek leszünk, azoknak a malmára hajtjuk a vizet, akik a szabadelvűséget, türelmet és a haladás gondolatát a vallásból kizárják. A haladás gondolata csak a vallás területén belül lehet. Akik elhagyják a vallás körét és idegen elveknek hódolnak (materiálizmus, pozitívizmus, stb.) minden jóhiszemű, jóra való törekvésük mellett is, csak ártnak az ügynek. Attól tartok, hogy Dávid Ferencet ma is sokan félreértik. Nem az igazságért rajongó, az Isten mélységeit kereső Dávid Ferencnek a hívei ezek, hanem annak a torzképnek, melyet az ellenséges indulatú szász történetíró: Schacseus festett róla. E szerint (Dávid F.) „csudamód ujságszerető, szerfelett dicsvágyó, a szinpadias vitatkozásokat annyira kedvelő férfiú volt, hogy magával egyenlőt, hagyján, hogy nálanál nagyobbbat türni nem tudott“.¹

Attól tartok, hogy öntudatlanul bár, de sokan vannak, akik a haladás, a modernség és szabadelvűség szavainak a hatása alatt nem az igazi Dávid Ferencnek, hanem az ellenséges indulatú író Dávid Ferencének járnak a nyomdokain. A haladás olyan lesz, mint amaz autós utasé, aki 80 kilométeres sebességgel rohanva átalszáguldott Shakespeare szülővárosán s megnyugvással mondta: hála Istennek itt is voltam. Amiként Shakespeare szelleme megérdemel hosszabb időzést, a vallásnak is olyan kérdései vannak, melyek nemcsak rövid időre, hanem egész életünkre lekötik figyelmünket és minden képességünket. A nagy eszmék igazi lelket tápláló értékek, ha teljes lelkünkkel hódolunk előttük és valóság-gal veszedelmese, hogyha fölületesen, vagy helytelenül fogjuk fel.

Én azt hiszem, hogy nálunk e körül hibák vannak s a hibákat elkerülhetjük, ha a fölvetett kérdés alapján utánna nézünk, honnan jövünk, milyen utat futottunk meg s mi lesz a jövőt illetőleg a tervünk.

Az unitarizmusnak, mint felekezetnek kezdete a reformációban, mint eszmének a Jézus evangéliumában van. Mint reformáció abban találja meg hivatását, abban van értéke és jelentősége, hogy a reformáció alapeszméjét teljesen komolyan vette és végre is hajtotta.

¹ Idézi Pokoly József: Az erdélyi ref. egyház története I. K. 183 l.

A haladás és a szabadság a legtökéletesebben megnyilvánult benne. Azt mondták a nyugati nagy reformátorok, hogy el kell dobni minden külső tekintélyt s vissza kell térni a bibliához. Ott és csak is ott lehet megtalálni a teljes igazságot. Azt hitték, hogy megtették, amit alapelvül felállítottak. Nem tudtak a régi kor minden hágyományától megszabadulni. Dávid Ferenc és társai a szentírást, amely a reformációnak igazi alapja egész küzdelmes életükön át tanulmányozták s a nagy viták hevében megtalálták annak igazi értelmét. Dávidban az őszinteség és bátorság oly nagy volt, hogy az egyszer felfedezett igazságot véka alá nem rejtette. Előbb elfogadja a nagy általánosságban a Luther, Kálvin és a máglyahalálra ítélt Servét Mihály álláspontját, de végül ezektől mind eivált, midőn eljutott a Krisztus nemidásának tanáig. Dávid Ferenc haladása nem a fölületes ember fékevesztett rohanása volt, hanem az igazságért égő nagy léleknek szomjúsága. Benne három nagy vallásos eszmény domborodik ki, amely a vallásnak leglényegesebb szempontja: Isten, szabadság és halhatatlanság.

Minden vallás, amely méltó erre a nevezetre, Istenről, a legfőbb valóságról egy képet alkot: „Minél magasztosabb az Isten képe, melyet a vallás megalkotott, annál fejlettebb a vallás“, mondja Böhm Károly, a nagy magyar gondolkozó. Dávid Ferenc hosszas bibliai tanulmányozás után megértette, hogy az Istenről alkotott fogalomnak oly tisztának kell lennie, melyet semmi sem zavar. Éppen ebben leli magyarázatát az a tény, hogy műveinek legnagyobb részében az Istennel foglalkozik. Más kérdések mind eltörpülnek e legfőbb kérdés mellett. Ismeretes, hogy Dávid Ferenc Jézust istennek tartotta még 1571-ben is, de rájött, hogy ez ellen éppen maga a történeti Jézus tiltakozik a leghatározottabban. Dávid megérezte, hogy imája ugy tud egyenesen az Istenhez jutni, hogyha semmi sem zavarja az ő hitének egyenes szárnyalását. Martineau egyik értekezésében rámutatott arra, hogy miért került Jézus az istenség második személye tisztébe. Azért, mert az Isten atyai voltát így könnyebben megtalálja az emberi lélek, az Isten atyasága a fiúban nyert való kifejeződést.¹ A vallásalapítók különben a hívők lelkében többnyire isteni rangot nyertek. Dávid Ferenc élete utolsó sza-

¹ Martineau: Kivezető út a szentháromság feletti vitából. Ker. Magv. XXI. k. 65 l.

kában egészen tudatosan az Isten atya voltát ragadta meg. Bizonyos, hogy ezen álláspontjának a kifejlesztésére nagy befolyással voltak azok a vitatkozások, melyek szerint az ellenkező állásponton levő reformátorok egymás tételeit keményen bírálták állandóan. Lehetséges, hogy a kérdés logikuma is befolyással volt rá, mert az antitrinitáriusok a biblia tekintélye mellé beállították tekintélynek a józan ész is, de bizonyos, hogy Jézus álláspontja volt ebben a kérdésben rájuk nézve döntő. Hogy ez az álláspont mennyire benne volt a magyar lélekben, mutatja az, hogy az alföldi unitáriusok Karádi Pál püspökkel az élén még Dávid Ferenc elítéltetése után is kitarítottak e mellett az elv mellett.¹ A lengyel unitáriusok megmaradtak általában amellet az elv mellett, hogy Jézus Istenné lett, sőt az angol és amerikai unitáriusok is kezdetben ezen az állásponton voltak.² Hogy az unitáriusok nem feledték el Dávid Ferenc hitbéli felfogását, a 17. században nem egy körülmény igazolja, habár a hatalom szigorúan örködött azon, hogy a Blandrata-féle elvektől s a deézsi egyezkedésben megállapított tételektől el ne térjenek. Jellemző mind a deézsi egyezkedésre, mind pedig a Blandrata által szerkesztett *Consensus Ministrorum* kezdetű iratra, hogy főképpen az Istennel foglalkozik, az istenségbe érve Jézust is, a vallás többi eléggé fontos részét nem is említi. Ez is mutatja, hogy az unitárius vallásnál az Isten létele a legelsőrangúan fontos kérdés.

Az Isten-hitből egyenesen következik a szabadság eszméje. Gordon Sándor azt mondotta: mi azért vagyunk unitáriusok, mert szabadok vagyunk.³ A reformáció feloldotta a lelkeket a hierarchia uralma alól. Megadta a jogot arra, hogy mindenki olvassa az írásokat és megismerhesse az írások szellemét. Ámde ez még csak a módszer volt a szabadságra. Az Istennek ismerete adta meg a szabadságot, a teljes, tökéletes szellemi szabadságot. Bizonyos, hogy a nyugoti nagy reformátorokat is a szabadság gondolata hatotta át, de őket a szabad szellem nem emelte oly magasra, mint Dávid Ferencet. Átlátták, hogy Istent igazán hinni, Istennel lenni, annyi, mint szabadnak lenni, de a hagyományos lelki örökségtől nem tudtak megválni. Az élet sötét oldalait tulságosan sokra méltatták, nem

¹ Kanyaró: Unitáriusok Magyarországon 85—100 lap.

² Pristley, Channing.

³ Gordon: Heads of the English Unitarian History.

emelkedtek a szellemi szabadságnak oly nagy magaslatára, ahol meglássák teljesen azokat az arányokat, melyeken az emberi szellem szabadsága teljesen érvényesül. A hit Isten ajándéka, minden szabad tehát, ami Isten felé vezet. A hit nem másnak, hanem az Istennek és az embernek az ügye. Nem a zsinatoké, nem a világi hatalomé, a léleknek sajátos joga és kiváltsága. Dávid Ferencnek abban van egyik főérdeme, hogy nemcsak magának követelte a szabadságot, hanem mindenkinek a számára. A hatalom soha el nem ragadta. Egyetlen bizonyítható adat sincsen róla, amelyben osztózott volna a hatalom tulkapásaiban. A szabadságot mindenki más számára is követelte. A bibliából a szabadság szellemét szívta magába. Neki a biblia nem egy papiros pápa volt, hanem igazi lélek és élet.

Dávid Ferenc életének kutatói csaknem mind szemet hunynak a nagy reformátornak a halhatatlanságra vonatkozó hite előtt. Aki beszél róla (Pokoly József,) inkább csak azért teszi, hogy kimutassa, miszerint kissé khiliasztikus nézetei mennyire nem egyeznek meg azzal a felvilágosult és észszerű vallással, melynek előnyeit a 19. századi unitárius írók annyira kidomborították (különösen Kanyaró).¹ Tagadhatatlan, hogy Dávid Ferencnek az ujszövetség némely helyei alapján (különösen Jelenésekről írott könyv) khiliasztikus nézetei voltak s ezeknek „modern“-volta ma már nem is vitatható. Ez azonban az őskeresztényeknek is hite volt. Nem a részletkérdések a fontosak itten, hanem magának a halhatatlanság gondolatának a kérdése. Ha magát a részletkérdéseket vizsgálva, összehasonlítjuk a tudomány mai eredményeivel, a Dante Divina Comediaját teljesen tökre tehetjük, nevetséges képzelődésnek vehetjük. A világfel fogás változása nem dönti meg valamely igazságnak lényegét, hanem csak módosítja részleteit. A lényeg a halhatatlanság s az Danténál is, Dávid Ferencnél is és minden mély léleknel ugyanaz. Dávid Ferenc azt mondja poszthumus művében: „A bibliában az van mondva, hogy Jézus Isten fia. Mi is Isten fiai fogunk lenni, mert mi is Krisztussal együtt fogjuk birni az istenországát, a dicsőséget, a felmagasztaltatást. Krisztus meghalt a bűn miatt, hát mi is meghalunk a bűn miatt; feltámadott a Krisztus és él, mi is felfogunk támadni és élni fogunk. Ha őt követjük, mi is felfogunk menni a

¹ Pokoly i. m. 225 lap.

mennybe s ott mi is Istennek jobbjára ülünk. Hogy ezt tehesük, keressük mindíg az égieket és öljük meg a földre lehúzó részünket. Mi emberek a Krisztusban való hit által szereztünk magunknak örök életet. Akkor van örök életünk az Isten fiában való hit által, ha elhisszük azokat, melyeket az Isten az ő fia által nekünk az élet felől kijelentett és cselekedjük azokat, amiket nekünk parancsolt. Most még a földön még csak reménységben birjuk az örök életet, de a jövőben, a halálunk után, Krisztussal együtt fogjuk birni azt. Hogy ezt csakugyan birni fogjuk, erről bizonyosság az Isten fiába vetett hitünk, ami nem egyéb, mint hinni annak a bizonyosságnak, amelyet az Atyaisten az ő fiában kinyilatkoztatott. Mit tesz tehát birni az örök életet? Azt, hogy maga az Atyaisten a mi életünk, benne élünk, vagyunk és mozgunk. És a Krisztus is valósággal az életünk és feltámadásunk, mivel benne birjuk életünk és feltámadásunk zálogát és bizonyosságát.¹

Kétségtelen tehát, hogy Dávid Ferenc vallása valóban a vallás lelket ragadja meg. Istenben való hite magával hozza, mint vele szorosán egybetartozót: a szabadságot és az örök életet. A Dávid Ferenc tana ebben a kérdésben nagyon közel állott a Socinuséhoz. Socinus szerint Jézus feltámadása és mennybemenetele által lett Isten. Dávid Ferenc szerint is feltámadott, mennybe ment s ottan segítségünkre van a feltámadásban, az üdvösségben. De érezhető az a meggyőződése is, hogy Krisztus által mindenkor, ebben a földi életben is Istenben vagyunk. A földi élet is része az örökkévalóságnak. Természetesen a logika derék fegyvereivel ezt a felfogást is lehet támadni, lehet benne kifogásokat találni, de a vallásos ember benne mély és igazhittől áthatott vallást talál.

A történelem különös szeszélye úgy hozta magával, hogy Dávid Ferencet tanával együtt elítélték és az unitarizmusnak először a Blandrata hitnézete, ami trinitárianizmus volt, azután a szocinianizmus alapján állapították meg hitvallását. A hivatalos hitvallásunk nagyjában a szocinianizmuson alapult egészen a Channing-Kriza káté megjelenéséig. Azonban az unitáriusok lényegében sohasem feledték el Dávid Ferencet. Enyedi György nagy műve s általában a kü-

¹ Dr. Borbély: A mai unitárius hitelvek kialakulásának története. Ker. Magv. LXI. évf. 150, 151 lap.

lönböző időben fennmaradott imádságok Dávid Ferenc nagy lelke sugallatát igazolják.

A történelem folyamatán átjőve a jelenbe, a ma élő unitáriusok egyik legkiválóbbja, az oxfordi Manchester College nyugalomba vonult igazgatója, Jacks is e három eszmét: Isten, szabadság és halhatatlanság, tartja a vallás leglényegesebb kérdéseinek¹. Ha Istenben hiszek, hinnem kell a más két eszményben is, mert az élő Isten eszméjéből okvetlenül következik a másik kettő is. Az igaz modern vallás tehát lényegében ott van, ahol Dávid Ferenc már a 16-ik században kereste a vallás igaz lényegét. Egyik kiváló unitárius lelkész, aki egyidőben az amerikai unitárius társulatnak elnöke is volt: St. John Károly, a halhatatlanságot teszi a ma vallása szívének.²

Valóban, a mi hit elődeink sohasem tudtak volna annyi ke-serves üldözést elviselni, ha nem lett volna meg bennük a halhatatlanság hite. Egyháztörténelmünk följegyezte, hogy Gróf Hugó Dím-ján császári megbizott a tordai templom elvétele alkalmával az akkori papot: Keresztúri Sámuelt rá akarta beszélni, hogy térjen át a katolikus vallásra. Igért neki minden jókat az áttérés remé-nyében. Keresztúri Sámuel a sok földi jóknak fölszámllása után azt kérdezte: „Hát üdvösséget adhatsz-e?” A császári megbizott ilyen szempontokkal nem törődött; dühbe jött s most már félretette az ékesszólás fegyverét s a papot kidobatta a saját házából.³

Amely vallásos meggyőződést a halhatatlanság eszméje hat át, ott a vallás színezete mindenkor optimista. Nem a fölületesség optimizmusa, amely nem lát semmi sötét színt a világon, hanem a komoly mély lélek optimizmusa, amely az életben található minden sötétség mellett föltétlenül hiszen a világosságnak, az igazságnak végső diadalában. A magyar lélek optimizmusa a Madách optimiz-musa. Egymásután peregnék le a sötétnél sötétebb színek, tragiku-sabbnál tragikusabb felvonások s a végén az egész földünk elve-szettnek látszik, de végül mégis fölhangzik az isteni biztatás és megnyugtató: Ember küzdj és bizva bizzál!

Az evangélium annyi mint örömuzenet. Már a szóban benne-

¹ P. Jacks: A Living Universe.

² St. John Károly-Benczédi: A ma vallása.

³ Sándor István följegyzése.

foglaltatik a tiszta optimizmus. De azért itt is gyakran szó van sirás-rivásról, fogak csikorgatásáról, szó van a gyeHENNÁRÓL, az elveszett életről és lélekről. Maga a nagy Mester, Jézus is fájdal-mában így imádkozik: Ha lehetséges muljék el tőlem e pohár... Én Istenem, én Istenem, miért hagyta el engem. De ezeket mind a test gyöngesége mondja. A lélek erőt nyer Istentől, mert érzi, hogy Istenben van s a kereszt kinjai közepette is azt mondja: „Atyám, a te kezeidbe ajánlom lelkemet.“

Dávid Ferenc és követői az evangéliumra alapították vallásunkat. Az újtestamentumi iratok között a páli irány nagyban különbözik ettől színezetben és alapfelfogásban is. A páli teológia az ember bűnös tehetetlenségéből és romlottságából indult ki. Az embert csak Krisztus kiontott véréből származó elégtétel alapján üdvözíti az isteni kegyelem. A jézusi felfogás semmit sem tud az emberi természet eredendő bűneiről és magával való tehetetlenségéről. Azért a vallás lényegét nem a megváltásban, mint a páli irányzat, hanem az Istennel való együttléteben találja, mint Jézus, aki azt mondta, hogy én és az atya egyek vagyunk. Mi is Isten gyermekei vagyunk mindnyájan s ezen mélységes és üdvözítő tudat adja meg a mi vallásunknak lényegét és jelentőségét.

A fentiekkel azt hiszem, hogyha vázlatosan is, rámutattam arra, hogy honnan és hogyan jutottunk el máig. A ma a mostani bibliai ismeretek alapján Jézus életében, tanításaiban, személyiségében találja meg a vallásos élet legfőbb vezérét. Mi tehát Dávid Ferenc lelkének követői a Názárethi Mester evangéliumában találunk meg minden ihletet, minden utmutatást a haladás végtelen utján. Ez természetesen nem új dolog, hanem nagyon is régi. Lényegében mi vagyunk a kereszténység legősibb, legigazibb megjelenésének: Jézus igazi vallásának (és nem a Krisztusról való vallásnak) a leg-hűségesebb megtartói.

Ami pedig a haladás, tudomány, szabadelvűség, egyéniség kérdéseit illeti, a fentiekből a megoldás önként következik. A mi álláspontunk szerint a vallás önálló, sui generis lelki jelenség, amely nem szorul rá a tudomány igazolására. Együtt, párhuzamosan halad a tudománnyal, de más a célja és hivatása, más a lényege, mint a tudomálynak. Az sem volt jó, mikor a filozófia áncillája volt a teológiának, az még rosszabb lenne, ha a tudomálynak lenne szolgálja a vallás. A tudományok történetéről azt mondja Rabbín-

dranath Tagore, hogy az lényegében nem más, mint a tévedések története.

Az egyéniség kérdését is megoldja az ujszövetségi vallás. Ha Isten gyermekének tudom magamat, ha úgy szeretem embertársamat, mint magamat, akkor nem Nietzsche-féle önző uralomra vágyó gondolataim és terveim vannak, hanem szolgálni akarok Istennek és embernek egyaránt. Szolgálni akarok Isten országa eljövételéért teljes erőmmel és minden tehetséggemmel, ami a legfőbb szociális feladat. A különböző önző eszmék és fölületes gondolatok nem fognak eltéríteni a mély vallásosságtól, nem fognak szerfölött ujság-szeretővé és dicsvágyóvá tenni, a szabadelvűség nem teszen bennünket közömbössé a magunk vallásában, hanem csak türelmessé a mások vallásával szemben s arra fogunk törekedni, hogy annak a vallás-erkölcsi eseménynek, amit az unitárizmus jelent, a legjavát adjuk.

Megvagyok arról győződve, hogy elődeink jó uton jártak, ma a Jézus nyomdokain járva a mi nagy unitárius vezérszellemeink (Brassai, Derzsi, Channing, Martineau, Carpenter, Gordon, Ferencz József, Péterfy Dénes stb.) nyomdokain jó uton vagyunk s ez az ut továbbra is nekünk az egyedüli helyes ut Isten dicsőségére s az ember szolgálatára.

Benczédi Pál.

Az unitárius ifjuság szerepe a többi keresztény ifjuság soraiban.

— Konferencia-beszéd Budapesten. —

II.-ik közlemény.

Tévedne az, aki pusztán az ifjuság érdekével magyarázná a föld népéhez való fordulást. Ennek sokkal mélyebb lelki alapjai vannak. Mig a kalmár elszakad a minden élet alapjától, a földtől, addig a paraszt megtartja azt az éltető kapcsolatot. S mig a kereskedő népek a földtől való elszakadás után rendesen Istentől is elszakadnak, addig a paraszt általában az istenes világnézet legerősebb támasza marad. *Nem mintha ez az összefüggés szükségszerű volna, de kísértésszerű és a valóságot tükröző.* Az ember a testi jólét, az arany birtokában mindig abba a szörnyű válságba jut, hogy meglefedkezik a jólét adójáról az arany igazi uráról: Istenről. Az ember bátran lehetne az arany ura s lehetne a jólét zavartalan birtokosa, ha nem feledkeznék meg az örök igazságokról. De meglefedkezik s ilyen időkben következnek be a szörnyű szenvedések, a kultúra aláhanyatlása, az életnivó süllyedése, a tömegnyomor. Összedől a hazugságokon épülő kártyavár, hogy az ember újra kezdje, hátha meg tudja építeni az új házat az igazságok alapján. Mi most egy összeomló világ aláhulló cserepein, majd falain, majd oszlopain állunk s előlről kell kezdenünk mindent, hogy tisztességesebben, istenesebben próbáljunk meg mindent s ha ez egyszer sikerülne, mienk lehetne a jólét, mienk lehetne az arany, már ugyse használnók életünk megrontására, hanem csak muzeumaink diszítésére, vagy talán hasznos dolgok készítésére.

Az új nációnalizmus ebből a filozofiai — vallásos meg gondolásból avagy kényszerűségből fog a primitív életformák felé fordulni.